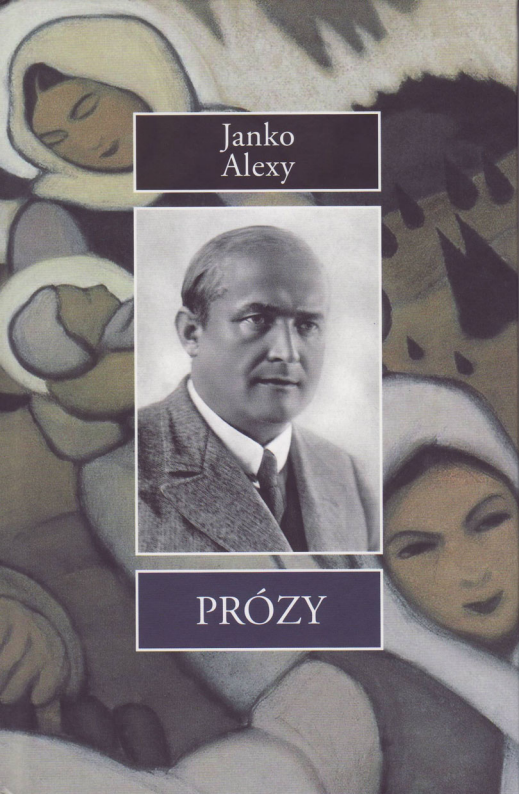

The background of the cover is a stylized, abstract illustration. It features several figures, possibly in traditional or religious attire, rendered in a flat, graphic style with muted colors like olive green, brown, and grey. The figures are set against a light, textured background that suggests a landscape or a sky. The overall style is reminiscent of mid-20th-century modernist art.

Janko
Alexy

PRÓZY

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Edícia Moja klasika

Janko Alexy

PRÓZY

Janko Alexy

PRÓZY

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Copyright © Janko Alexy dedičia 2015
Epilogue © Matej Masaryk 2015
Cover Design © Ľubica Končeková 2015
Slovak Edition © Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o. Bratislava
e-mail: vsss@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Vyšlo s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV,
spol. s r. o.

Janko Alexy: Prózy
Výber zostavil, portrét, doslov a edičné poznámky napísal
a vysvetlivky spracoval Matej Masaryk
Zodpovedný redaktor Matej Masaryk
Recenzenti Ladislav Čúzy a Dagmar Kročanová
Sadzbu a obálku s použitím časti obrazu Lužianska madona od Janka Alexyho
graficky spracovala Ľubica Končeková
Tlač PM Turany
Prvé vydanie
Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8061-896-4

NEZNÁMYM

Neznáme i známe obrazy v zlatých barokových rámoch na stenách studených chrámov a obrazy múzeí obklúčené iónskymi stĺpmi, vy pyšne, spupne hľadáte na svet; vás všade vidieť ako tváre cisárov: v knihe septimána, v kalendári, visíte nám nad posteľou a odtláčajú vás na kávovú čašu. Vy ste pojem, myšlienka, vladári, vám sa klania svet, vyhľadáva vás, zbožňuje vás, lebo vo vás je zabalzamovaný najväčší záhyb tlkotu srdca, najhlbší ston duše; všetko tak, ako je najsvätejšie, čo skrývajú knihy, viazané do hodvábu, označené strieborným písmom, uložené v sklenenej skrini bohatých pánov.

Ste okresané a vyhladené sťa kryštály, a lesk váš je potešením duše ľudskej; vy zvíťazíte, vaša je sláva.

Ale kedy-tedy idem ulicou a zahľadím sa na reklamnú tabuľu údenára, kde sú namaľované šunky a párky a nad trafikou doháňové listy, v kúte výkladu u antikvára obrázok, originál, lacný tak, že inde ani rám nedostaneš za jeho cenu. Rozosmejem sa, ale zabolí ma niečo a cítim v pozadí týchto vecí tichú elégiu veľkého rozbehu a zronených osudov. Pred holičom je pán namaľovaný olejovou farbou, oči v krivej línii, fúzy ako z vaty, koža ako z blata. Ale ten, kto to maľoval, usmoklený tovariš, suchotinár v tmavej pivničnej miestnosti, tiež cítil bolesť tvorenia, bolesť túžby za dokonalejším, lepším. A tú lesknúcu sa topánku nad dverami obuvníka maľoval možno maliar, na ktorého nik na svete nebol zvedavý a nestačilo mu na večeru. Topánka by sa mala zakúpiť pre múzeum kultúrneho vývinu ľudstva, borby človeka, a banálny obrázok u antikvára mal by sa odtlačiť v drahých albumoch, ktoré budú ležať len na stoloch prepychových salónov boháčov. Lebo ten banálny obraz je kvílenie opusteného, boriaceho sa, dôkaz zúfaleho namáhania...

Ale viem, že tieto obrazy nikde nebudú odtlačené, opísané, a nikto sa nedozvie, že pri nich zaplakal niekto a že ony dopomohli tým pyšným veľdielam k sláve.

I na to sa pamätám, že ma kedysi slúžka vzala do kuchyne a písal som jej list pre frajera na ružovom papieri s maľovanou holubicou

a nezábudkami v rohu; nastokrát tisíc bozkov posielala a diktovala mi také pekné slová, že neviem, či som potom niekedy čítal niekde v poézii toľko krásneho a úprimného. A kde sú tie šedé bezvýznamné básne, ktoré sa dobývajú do pevností okradnutých redakcií? Odumierajú v papierovom koši a písané sú v osemnástom roku. Potom sa neskoro, oneskorene zjaví víťazná prvá báseň; cynizmus, smiech, panská strojenosť. Banálne malby, biedne, úbohé verše pokrívajúce, či počujete moje slová? Vaše náreky nikam nedôjdu, ale ja vás ľutujem, ja vás precítim, podťe a poraďte sa, ako vám pomôcť. Poviazte si svoje ruky, podprite sa o svoje drevené barly a prídte, azda založíme organizáciu, azda pošleme deputáciu k ministrovi, azda nič nespravíme, len sa požalujeme pri pive niekde v putike, kde nás nik nevidí, lebo svet je zlý a vysmeje sa vám, a na Všetkých svätých položíme plechový venček na hrob tých, ktorí z vás už poumierali.

Neboráci, musel som sa vás zastať, lebo vy ste tí neznámi padlí vojaci a drhnúca misera plebs. Akoby som videl váš odlahlý cintorín na konci sveta s nekonečnými radmi nabielo zafarbených krížov a vaše mená mdlé, zodraté: „Sladká láska, Slzy lásky, Moja jar...“ akoby boli: „Anna Hrstka, slúžka, Terézia Kelová, práčka, alebo Jozef Straka, pešiak, alebo neznámy vojak, Slovák...“

KÔŇ

Náš kôň, náš drevený, firnajzom voňajúci kôň, s hrdzavou hrivou a čiernym chvostom, s remennými ušami, zjavil sa v našej rodine po prvý raz vtedy, keď som po prvý raz videl na Vianoce ozdobený stromček; na tie Vianoce totižto, na ktoré sa ešte pamätám. Tie-to Vianoce sú ináč začiatočným bodom v mojom živote, najvzdialenejšie svetielko ružovej voskovej sviečocky, ktoré ešte kmitá v mojej minulosti. Čo sa predtým stalo a dialo so mnou, z toho mi nič nezostalo zaznačené pre neskoršie roky. A konečne, tento vianočný večer zjavuje sa mi len ako diletantom zhotovená, zle vykúpaná, rozmazaná fotografia. Teda týmto večerom sa začína môj život a s mojím životom začína sa život nášho koňa v našej rodine. Aspoň tak som si to vtedy myslel, že tento kôň po prvý raz zavítal vtedy k nám a vstúpil u nás do služby.

Neviem, ale zdá sa mi, že bol dosť ľahkomyselný alebo sa aspoň zle informoval o našej rodine, lebo sa dostal, priznám sa, na dosť zlé miesto, kde nebolo odpočinku, pokoja a tichosti ani na minútku, vždy bol u nás hurhaj, vždy niečo chýbalo, niečo zavadzalo, vždy niekto plakal, nadával a odchádzal a nikdy nikto nás neprišiel navštíviť, ako to inde býva, aby sa v tichu za stôl sadlo, porozprávalo sa, zasmialo. U nás akoby bola vždy stála za pecou hašterivá striga života a kládla ukradomky na horúce železo kôrky gebule, namiešané so všetkým zlým, nešťastným, neblahým, aby nás plyny tieto otravovali vždy, vždy.

Chudák kôň, mal si to jednako len rozvážiť. Ale azda ani nebol tomu on sám na vine, veď ho Ježiško doniesol k nám. Tam stál vtedy pod radostným stromčekom, biely, ligotavý, olejovou farbou natretý; červenú hrivu a čierny chvost mal z ozajstnej srsti, kopytá načierno natreté a chrbát prikrytý sedlom zo skutočného svinského remeňa, a keď si naň človek sadol, rozkýval sa hrdopyšne, sebavedomo na nohách rozčapených do širokého, smelého skoku.

Toto bol vtedy môj kôň, môj vlastný majetok, a držal som sa ho silno, krčovitou. Svetlo svätého večera svietilo naň, na jeho hranatú

hlavu, na jeho sprosté oči prázdne, nemé, ale jednako akoby dobrotivé, verné.

Tak slávnostne stál vtedy tam pod stromčekom ako kráľ, ako princ, ako nejaký svätý; gloriola sviečkových plamienkov na stromčeku trblietala sa nad ním dôstojne a bál som sa, že zaplačem, keď som ho zazrel, keď sa otvorili dvere našej druhej izby na zvláštny, nezvyklý cengot a vrútili sme sa tam všetci ako záplava. No, nebolo nás ani toľko. Ja, brat, otec, matka a slúžka.

Vrhol som sa na koňa a bozkal som mu studený, svalnatý krk, mocný, sklonený. Kôň sa tak rozkýval, až som si myslel, že ma zvalí. Popozeral som si jeho vystrojenie, kukal som, ako má vložené zubadlo v pysku, ako primontované nohy k sánkam. Zdal sa mi byť skromným, majestátnym; vážil som si ho.

„Pejko!“ takto som ho mal volať, ako mi to otec rozkázal. „Pejko!“

„Vidíš,“ povedala matka, „na ňom prišlo Jezuliatko s jedličkou cez hory z vysokých nebies. Pánbožko nám ho poslal. Predtým chodil po chmárach, anjeli sa na ňom nosili, hviezdičky sa za ním usmievali, keď kráčal mliečnou cestou na oblohe. Musíš si ho chrániť a opatrovať, starať sa oň, o svojho krásneho Pejka, ktorého ti Ježiško doniesol.“

„Nepravda!“ ozval sa môj starší brat, pozerajúci na toto všetko akosi rozhorčene, skoro zúfalo. „To je môj prefarbený Havran a stromček si ty robila včera so slúžkou!“

Matka prichytila bratove ústa a vyhodila ho z izby, ale mňa celá vec začala mrziť, lebo sa mi zdalo, že tu niekde sa skrýva akýsi podvod a mňa klamú, nemilosrdne klamú, takže som už ani nemohol naň hľadiť úprimným, dobrým pohľadom.

Nuž pravdaže to ani nemohol byť kôň z neba. Prizrel som sa mu lepšie: sedadlo bolo z bratovej kapsy a hriva pribitá klincami, aké sa povaľovali v priečinku stola.

Začal som ho teda sočať a kopáť, pošticoval som ho, potom mu napľul do očí. Odišiel som od neho. Nie, nemohol som sa naň dívať.

No na druhý deň som sa s ním zase spriatelil, odpustil som mu hriechy a nemyslel viac na jeho chatrný, chudobný pôvod. Vzal som ho do opatery. Trápil som ho celý deň bezcitne, nemilosrdne, pre-

ťahoval ho po izbe, poťahoval sem-tam, jazdil a hojdal sa na ňom, tu a tam sa mu vždy dostalo úderu; slovom, zužitkoval som ho nesvedomito ako ktorýkoľvek iný majiteľ koňa na dedine, takže o dva roky bol taký dolámaný, vycivený, dokaličený, ako chudý kôň chudobného človeka pred pluhom.

A raz len, ako sa blížila jeseň, kôň tajomne, bez stopy zmizol. Hľadal som ho, kde sa len mohlo, ale koňa nikde. Nepochopiteľná vec. Nikomu som to predbežne neprezradil, ale trpel som stále, a keď sa pri obede sedelo, trápne som čakal, že sa zrazu spýta otec alebo mať, kam som ho podel.

No jeseň sa šťastlivo pominula a keď prišli Vianoce, aký zázrak: pod stromčekom stál kôň na hojkanie, taký veľký ako bol môj, lenže červený a s inakším sedlom. Tento kôň stál tam pod jedličkou pre môjho mladšieho brata, ktorý sa bol narodil skoro potom, po mojich prvých Vianociach, kedy som bol dostal Pejka.

Matka posadila mladšieho brata na koňa a kričali naň: „Havran, hijó, Havran!“

„Havrana ti Ježiško doniesol,“ vravela matka, „musíš byť zato dobrý, dieťaťko moje!“

Mladší brat sa výskriabal na Havrana a výskal na ňom, tľapkal ho od radosti, smial sa, celá rodina sa ním zaoberala a tešila. Ja som stál bokom pri skrini a horkosť ma zožierala. Vedel som celkom určite, že je to môj starý kôň, prefarbený. Áno, ľavé oko mu bolo kedysi vypadlo a ja som mu vbil namiesto neho široký klinec s plechovou hlávkou. Bol to ten istý klinec i u Havrana.

Ale ja som sa neozval, nepovedal som bratovi, že ho oklamali; zato raz, keď som sám zostal doma a zazrel koňa samotného uprostred izby, dotĺkol som ho z ľútosti železnou lopatkou na uhlie.

*

Zase sa minuli dva roky a kôň bol práve taký zničený, ako som ho bol kedysi ja znivočil.

Medzitým sa nám bola narodila sestrička, ktorej mal Ježiško na Vianoce niečo doniesť, takže mesiac pred Hodmi mať rozkázala bratovi, aby dreveného koňa vyniesol von do záhrady, do filagórie, lebo

v izbe s ním iba koberce krčíme a kazíme. Práve ho mal spiaci mladší brat pritiahnutého pri postieľke, liace držal kŕčvito v ruke; vybrali sme mu ich opatrne z ruky, aby sa neprebudil, a vyniesli ho do zimy do záhrady. Na druhý deň sme zbadali, že otec niečo vystrája v drevárni; pritiahli sme sa tam s bratom a cez škáru sme videli, že otec prerába dreveného koňa. Taký bol podivný, smiešny, ako baran, keď ho z kože oderú, do surového plátna a papiera zabalený, pobitý klincami, pozliepaný.

Na Svätý večer sme ho zazreli pod jedličkou tak ako vždy predtým. Len na to sme boli zvedaví, ako sa bude teraz volať.

„Šarmant!“ zavolať naň otec.

Také konské meno sme predtým ešte nikdy nepočuli.

Malá sestra sa bála sadnúť na koňa, plakala, no silou-mocou sme ju predsa len posadili a o týždeň si celkom privykla hojdať sa na ňom.

*

Zima sa pominula a s bratom sme si potajomky povrávali, že podľa obyčaje by sa nám už zase mal narodiť brat alebo sestra, čo sa čoskoro veru i stalo.

Bol to braček. A o dve zimy, na Ježiška, keď sa nám už matka zdôverila o povolaní Šarmanta – už sme ho sami s bratom obrábali. Prefarbili sme ho na červeného ako hlina. Dostal nové uši, nové oko a sedlo krásne, mäkké, zo starého plyšového zimného kabáta.

Len s menom sme si nemohli poradiť. Išli sme až do tretích susedov spýtať sa na konské mená. Tam mali Pejka a Havrana. Ďalej sa nám za menom nechcelo chodiť. Pomenovali sme ho znova len Pejkom.

Stromček som tiež robil ja so starším bratom. Zamkli sme sa v komore a trasúcimi rukami vešali sme na tmavozelené konáre ružové cukríky a ťažké čokolády, pričom z niektorého papierika vybral sa cukrík a vstrčili sme miesto neho ostrúhaný drevený kolík.

Vianoce sa vydarili. Kôň bol na nepoznanie. Ozdravený, očerstvený, bystrý. Náš najmladší brat vyskakoval pri ňom ako blázon, ešte i sklo na oblokochoch sa triaslo, ako sa na ňom prehadzoval.

Potom po Vianociach ani neviem, čo nasledovalo, chlapec či dievča, len viem, že nasledujúce roky boli smutné, plné chmúrnych, plačlivých dní a s nimi boli také i Vianoce. Stromček bol malý, len práve, že bol, a kôň sa len natolko zmenil, že namiesto vytrhanej hrivy pribilo sa mu na šiju kus čiernej, zamatovej handry.

Ako to bolo ďalej, neviem. Chodil som v inom meste na strednú školu, za bagateľ som dával hodiny z latinčiny a kreslil som obrázky pre kalendár, k ukrutným románom, z čoho mi práve toľko zostalo, aby som na Vianoce prišiel domov. Práve bol krst.

Zdalo sa mi, že toto je už predsa len primnoho. Doma bol neporiadok, ledva sme sa zmestili v izbe, otec chodil zadumaný, mať nevedela, čo si počať s toľkou domácnosťou. Ležala a slúžka muse-la naváľať koláče, ktoré sa lepili medzi zubami, a povedalo sa, že ani stromček nebude. Už bolo popoludnie, večer mal prísť Ježiško; takéto Vianoce ešte neboli. A že sme boli všetci takí mimoriadne bez-slovní a smutní, mať vytiahla spod hlavnice peniaze a poslala nás, aby sa zaopatrila, ak je to ešte možné, nejaká jedlička.

Videl som, že tu doma od základov sa zle robí, bolo by treba pomôcť, aspoň povedať múdre slovo, poradiť, vysvetliť, že toto je nie život, že sa takto neoddá trápiť, sužovať sa. Nenašiel som spôsob, ako to povedať, aspoň som pociťoval, že som zronený, a odcestoval som chytro, bez rozlúčky. Málo som písal domov, lebo samé trápne listy boli odpoveďou; ťažkosti, námahy, starosti. Iba na tretie Vianoce ma uvideli. Vtedy už najmenší brat chodil a i hovoril niečo. Mal mimoriadne vážnu, múdru tvár, ale ním sa už nik nezaoberal, pre-ňho sa už nešili nové šaty, chodil ešte v mojich malých sukničkách a jedával to, čo ostatní. Za jeho čias sa už nerozmýšľalo o tom, čo donesie Ježiško, o hračkách ani reči, len ak niečo veľmi potrebné, topánky alebo čiapku keď doniesol. Mňa nepoznal; keď som domov prišiel, nedôverčivo a bojazlivo na mňa pozeral a keď sme pri stole sedeli a rozprával som o nejakej vážnej veci, tak sa díval na mňa, akoby som hovoril proti nemu. Bol tichý, utiahnutý; možno vedel, že nie je medzi nami vítaný.

Ja sám som mal mnoho roboty, sotva som hovoril s domácimi a ani som nemohol; niečo ma hrdúsilo v hrdle, akási horkosť, bolesť, žiaľ. Konečne mi prišlo na um: čo ja vlastne chcem, čo som venoval

dosiaľ rodine a menším bratom? Vždy len hovorím o knihách, o veciach, čo v chmárach lietajú, o snoch, o budúcnosti, nadávam na všetko, ale sám som nedoniesol ešte ani za omrvinku chleba.

Vyšiel som na ulicu. Sneh padal, pod nohami sa iskril ako mletý cukor, v oknách sa ukazovali jedličky, ozdobené ako mladuchy. Bolo ma, že sú Vianoce.

Porátal som si groše a na ulici pod šiatrom začal som nakupovať. Samé lacné veci, ale ligotavé, hodne ligotavé, lesklé, strieborným papierom oblepené, pozlátkou posypané belasé súkno na sedlo, a doma som poobíjal koňa, vystrojil, vycifroval. Jagal sa ako ešte nikdy.

Stromčeka síce nebolo, no v druhej izbe zapálil som okolo koňa sviečky a po večeri otvoril dvere. Celá rodina bola prekvapená. A náš drevený kôň svietil, akoby bol celý zo striebra. Kantár sa menil od blesku plechových perál ako dúha, zubadlo sa blyštalo, zo sedadla viseli strieborné strapce. Nik na svete si neozdobí takto svojho koňa. Brat však nemal z neho mnoho potešenia, bál sa ho, neopovážil sa naň sadnúť; nebol zvyknutý na hračky i všetci sme boli takí, akoby sme už boli bývali zabudli tešiť sa.

Keď som odchádzal, bolo mnoho nepríjemností, mať ma napomínala, že život je ťažký a čo z toho študovania, mnoho je nás doma a čo s tým gymnáziom, keď ho skončím, môžem sa pobrať za pisára. Patrilo by sa, aby som niečím pomohol doma, a kedyže to bude u mňa možné! A že som slabý, môžem do suchôt upadnúť pri toľkom učení. Aký to malo vôbec zmysel ísť na gymnázium? Ujo Jožko tiež vždy spomínal: „Len pánov nevychovejte z detí, nech idú za poctivého remeselníka!“

Toto ma roztrpčilo, chcel som skoro vynadať matke; hovoril som jej o vzdelanosti, o vyššom duševnom živote, o umení, o poézii, o idealizme. Nevedela, čo odpovedať, len sa pozrela na mňa a v jej pohľade bolo toľko smútku!

*

Vrátil som sa do školy, prišla maturita a bol som hotový. Hotový človek, slobodný, voľný. Ale odnikiaľ som nevyčítal blaženosť z tej-